

حوزه علمیه و روحانیت در آینه پیمایش سرمایه اجتماعی

گزارشی از طرح ملی پیمایش سرمایه اجتماعی
(برگرفته از مقدمه طرح پیمایش سرمایه اجتماعی)

سرمایه اجتماعی، به مثابه نوعی دارایی است که در اختیار و تصاحب افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها، نهادها و نظام است و در نهایت آن را دارایی جامعه دانسته‌اند که منافع حاصل از آن، به کل جامعه و افراد برمی‌گردد؛ آن ملاط و سیمانی است که افراد، جوامع و نهادها را به یکدیگر پیوند می‌دهد و به آنها توان و نیروی بیشتری می‌بخشد. سرمایه اجتماعی، شدت و کیفیت روابط و تعاملات بین افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها، نهادها و احساس تعهد و اعتماد

●
مهدی مولایی آرانی
عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و
فرهنگ اسلامی

دوجانبه نسبت به هنجارها و ارزش‌های مشترک را شامل می‌شود. سرمایه اجتماعی صرفاً سازه‌ای نظری نیست، بلکه امروز جایگاه رفیعی در سیاست‌گذاری عمومی و اجتماعی پیدا کرده است. چنین اهمیتی باعث شده فرایند سنجش سرمایه اجتماعی جامعه را به مثابه سنجش نبض اجتماعی تلقی کنند و بر مبنای داده‌های حاصل از پیمایش‌های سرمایه اجتماعی، چگونگی تغییرات، جهت و آهنگ تغییرات جامعه را در ساحت‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و نیز پیامدهای حاصل از سیاست‌گذاری عمومی و اجتماعی را در حوزه‌های چندگانه اجتماعی، شناسایی و تحلیل کنند. بر این اساس، طرح پیمایش سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۳ زیر نظر شورای اجتماعی کشور انجام شد تا اطلاعات و داده‌های دقیق‌تری از میزان سرمایه اجتماعی در کشور به دست آید. یکی از بخش‌های این طرح، ناظر به سنجش سرمایه اجتماعی حوزه و روحانیت در جامعه بوده است.

این سنجش از آن روی اهمیت دارد که نظام حاکم در کشور دینی است و حوزه علمیه متولی دین در کشور محسوب می‌شود. بی‌تردید از عوامل مؤثر در پیروزی انقلاب اسلامی، اعتماد و ارتباط دوسویه روحانیان با مردم بوده و در طول چهاردهه برقراری نظام اسلامی، هرگاه این رابطه محکم بوده، قوام انقلاب و پیشرفت آن بیشتر و هرگاه این سرمایه اجتماعی کم شده، پیامدهای ناگواری برای کشور داشته است. از سوی دیگر میزان افزایش یا کاهش سرمایه اجتماعی روحانیان در جامعه می‌تواند از علایم و نشانه‌های افزایش یا کاهش توجه به دین در میان اعضای جامعه باشد.

در این گزارش سعی شده ابتدا آمار و اطلاعات مربوط به سرمایه اجتماعی روحانیان ارائه شود و در ادامه برخی ملاحظات و نکات در جهت ارتقای این سرمایه بیان شود.

آمار و اطلاعات مربوط به سرمایه اجتماعی روحانیان و سازمان‌های دینی

این پژوهش بر روش پیمایش اجتماعی مبتنی است و در سطح تجربی با استفاده از تکنیک مصاحبه

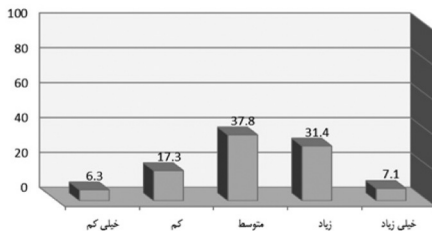
حضور، داده‌های مربوط را بررسی کرده‌اند. جامعه آماری این طرح، مجموع افراد بالای هجده سال خانوارهای شهری و روستایی ساکن در ۳۱ استان کشور بوده است. به لحاظ سیمای جامعه مورد بررسی که مشتمل بر نمونه‌ای به حجم ۱۴۲۰۰ نفر بوده است، ۵۰/۴ درصد جامعه مورد بررسی را مردان و ۴۹/۶ درصد را زنان تشکیل داده‌اند.

پنداشت یکم: موفقیت نهادهای سازمان‌های دینی

پنداشت مربوط به موفقیت نهادهای در انجام وظایف با طرح این پرسش پیمایش شد: «نهادهای هر جامعه‌ای عهده‌دار وظایفی هستند. به نظر شما نهادهای و سازمان‌های دینی تا چه اندازه در در انجام وظایف موفق بوده‌اند؟»

۶/۳ درصد پاسخگویان موفقیت سازمان‌های دینی را خیلی کم، ۱۷/۳ درصد کم، ۳۷/۸ درصد در حد متوسط، ۳۱/۴ درصد زیاد و ۷/۱ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

پنداشت نسبت به موفقیت نهادهای سازمان‌های دینی (درصد)

پنداشت دوم: آمادگی مشارکت و کمک در صورت اعلام نیاز

از پاسخگویان پرسیده‌اند: «در صورتی که هر کدام از سازمان‌هایی که برای آنها نام برده می‌شود نیاز به کمک و مشارکت مردم داشته باشند مردم تا چه اندازه آماده مشارکت و کمک به آنها هستند؟»

۹/۹ درصد پاسخگویان آمادگی مشارکت و کمک به حوزه‌های علمیه را در صورت نیاز خیلی کم، ۲۲ درصد کم، ۳۵/۷ درصد در حد متوسط، ۲۴/۹ درصد زیاد، ۷/۵ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. از نگاهی دیگر، حوزه‌های علمیه در میان شانزده

پنداشت سوم: اعتماد تعمیم یافته

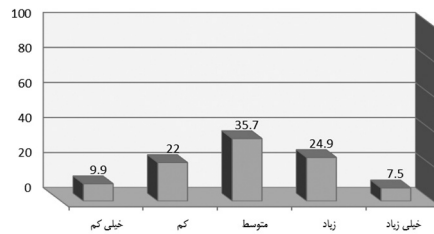
اعتماد تعمیم یافته اعتماد به مقوله‌های اجتماعی انتزاعی‌تر و گسترده‌تری چون اصناف و گروه‌های شغلی و حرفه‌ای مربوط می‌شود. ۸/۴ درصد پاسخگویان خیلی کم، ۱۶/۹ درصد کم، ۳۶/۹ درصد در حد متوسط، ۳۰/۲ درصد زیاد، ۷/۶ درصد خیلی زیاد به روحانیان اعتماد دارند.

از نگاهی دیگر، حوزه‌های علمیه در میان سیزده گروه شغلی و حرفه‌ای که در این سؤال مورد پرسش واقع شده، بعد از معلمان، اساتید دانشگاه، پزشکان و مأموران انتظامی و امنیتی و در رتبه پنجم قرار گرفته است. در جدول زیر اعتماد مردم به سیزده گروه شغلی بر حسب اولویت و امتیاز کسب شده از این پیمایش نشان داده شده است.

اولویت بندی اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای	
معلمان	
اساتید دانشگاه	
پزشکان	
مأموران انتظامی و امنیتی	
روحانیان	
قضات	
اعضای هیات دولت (وزرا)	
روزنامه نگار (مطبوعاتی‌ها)	
مهندسی راه و ساختمان	
نمایندگان مجلس	
مدیران و مسئولین دولتی	
تولیدکنندگان مواد غذایی	
مهندسی فنی (اتومبیل سازی)	

سازمانی که درباره آنها از مردم پرسیده‌اند، در رتبه دهم قرار گرفته است. اولویت بندی پاسخگویان برای مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت اعلام نیاز در جدول زیر نشان داده شده است.

آمادگی مشارکت و کمک به حوزه‌های علمیه در صورت نیاز (درصد)

اولویت بندی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت اعلام نیاز

جمعیت هلال احمر	
سازمان بهزیستی	
انجمن‌های خیریه	
کمیته امداد امام خمینی	
بیمارستان‌ها (درمانگاه‌ها)	
مدارس	
پایگاه‌های بسیج	
کلانتری (نیروی انتظامی)	
دانشگاه‌ها	
حوزه‌های علمیه	
شورای اسلامی شهر/روستا	
دادگاه‌ها و دادسراها	
فرمانداری و بخشداری/دهیاری	
شهرداری	
احزاب و تشکل‌های سیاسی	
بانک‌ها	

اولویت‌بندی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای بر حسب مؤلفه وظیفه‌شناسی و پرهیزکاری

معلمان	
پلیس	
اساتید دانشگاه	
مأموران انتظامی و امنیتی	
روحانیان	
پزشکان	
قضات	
روزنامه‌نگارها (مطبوعاتی‌ها)	
اعضای هیئت دولت (وزرا)	
کارکنان بخش‌داری، شهرداری، دهیاری	
مدیران و مسئولان دولتی	
نمایندگان مجلس	
کارمندان	

پنداشت چهارم: دگرخواهی، وظیفه‌شناسی و پرهیزکاری

دگرخواهی، وظیفه‌شناسی و پرهیزکاری گروه‌های شغلی و حرفه‌ای دلالت بر وجود گذشت و وجدان کاری در نزد این گروه‌ها دارد. از پاسخگویان پرسیده‌اند: «به نظر شما ویژگی‌هایی مانند گذشت، پرهیزکاری (تقوا)، وظیفه‌شناسی و وجدان کاری تا چه اندازه‌ای در گروه‌های شغلی نام برده شده وجود دارد؟»

۷/۱ درصد پاسخگویان دگرخواهی، وظیفه‌شناسی و پرهیزکاری روحانیان را خیلی کم، ۱۵/۸ درصد کم، ۳۸/۴ درصد در حد متوسط، ۳۰/۵ درصد زیاد، ۸/۲ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

در میان سیزده گروهی که در این طرح به پرسش‌ها پاسخ گفته‌اند، روحانیان بعد از معلمان، پلیس، اساتید دانشگاه و مأموران انتظامی و امنیتی در رتبه پنجم قرار گرفته است. در جدول زیر اولویت‌بندی گروه‌های مختلف شغلی و حرفه‌ای از حیث دگرخواهی و تقوا به ترتیب اولویت نشان داده شده است.

پنداشت پنجم: عام‌گرایی

برای سنجش میزان عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای از پاسخگویان پرسیدند: «معمولاً انتظار می‌رود که افراد در انجام وظایف شغلی شان همه را به یک چشم ببینند و به مواردی چون قومیت، قوم و خویش بودن و... افراد و مراجعان توجه نکنند. این نوع نگاه تا چه اندازه در مورد گروه‌های شغلی که نام برده می‌شود وجود دارد؟»

۹/۱ درصد پاسخگویان عام‌گرایی روحانیان را خیلی کم، ۲۰/۸ درصد کم، ۳۸/۲ درصد در حد متوسط، ۲۵ درصد زیاد و ۶/۹ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند.

در میان سیزده گروهی که در این طرح به

پرسش‌ها پاسخ گفتند، روحانیان بعد از پلیس، معلمان و اساتید دانشگاه در رتبه چهارم قرار گرفته‌اند. در جدول زیر اولویت‌بندی گروه‌های مختلف شغلی و حرفه‌ای از حیث دگرخواهی و تقوا به ترتیب اولویت نشان داده شده است.

اولویت‌بندی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای بر حسب مؤلفه عام‌گرایی	
پلیس	
معلمان	
اساتید دانشگاه	
روحانیان	
مأموران انتظامی و امنیتی	
پزشکان	
قضات	
اعضای هیئت دولت (وزرا)	
روزنامه‌نگارها (مطبوعاتی‌ها)	
مدیران و مسئولان دولتی	
کارکنان بخشداری، شهرداری و دهیاری	
نمایندگان مجلس	
کارمندان	

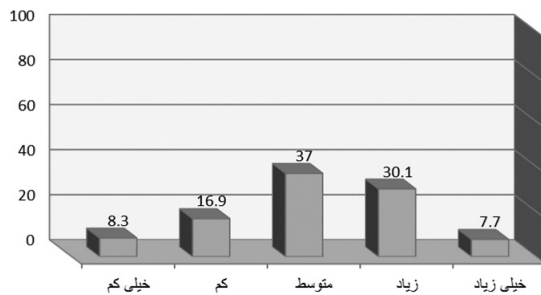
۱. میزان آمادگی مردم برای مشارکت و کمک به حوزه علمیه در صورت اعلام نیاز (در میان شانزده سازمان) در رتبه دهم است. این رتبه شایسته حوزه علمیه نیست. عوامل مختلف و متعددی در این امر می‌تواند دخیل باشد؛ برخی شاید تصور کنند که بودجه حوزه علمیه را دولت تأمین می‌کند و نیازمند کمک مردمی نیست؛ برخی دیگر شاید بر این باور باشند که کارکرد حوزه علمیه به نسبت ۹ سازمان دیگر کمتر است و لذا اولویت در توجه به آن سازمان‌هاست. در هر حال این امر نیز نیازمند توجه است. از یک طرف باید شیوه اداره و نیازهای واقعی حوزه علمیه و چگونگی رابطه حوزه علمیه با دولت برای مردم به صورتی روشن و صحیح تبیین شود و از سوی دیگر حوزه علمیه باید در مسیر تحقق اهداف خود اهتمام بیشتری داشته باشد تا مردم به صورت عینی حضور و تأثیر مثبت حوزه و روحانیت را در زندگی خود و فضای جامعه لمس کنند.

۲. آمارهای مختلف اعم از "اعتماد تعمیم یافته"، "دگرخواهی، وظیفه‌شناسی و پرهیزکاری" و "عام‌گرایی" نشان می‌دهد که اعتماد مردم به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای معلمان، اساتید دانشگاه، پزشکان و مأموران انتظامی و امنیتی، بیشتر از روحانیت است. به عبارتی دیگر، جایگاه روحانیت از گروه مرجع مردم تنزل یافته است، در حالی که در دهه‌های قبل، روحانیت گروه اصلی مرجع مردم بود و در تمام برنامه‌ها و حوادث مانند انتخابات و... توجه مردم به تحلیل‌ها و نظرات روحانیان بوده است. اما این مرجعیت در حال حاضر رو به افول شده و گروه‌های دیگر مانند اساتید دانشگاه، معلمان و پزشکان این مرجعیت را به دست گرفته‌اند. سخن در شایسته نبودن مرجعیت اساتید دانشگاه و معلمان و پزشکان نیست؛ مسئله است که چرا روحانیت این مرجعیت خود را از دست داده است. بدون شک رفتارها و گفتارهای نادرست برخی روحانیان، خارج شدن برخی سازمان‌های دینی از کارکردها و مأموریت‌های اصلی خود و سیاست‌زدگی برخی نهادهای دینی در این امر تأثیر بسزایی داشته است.

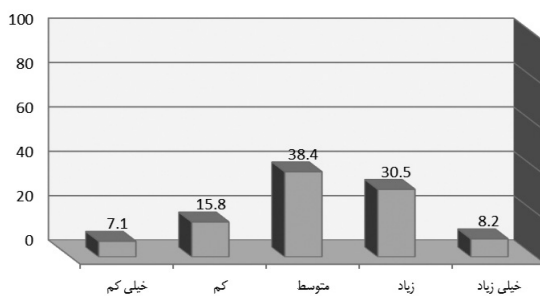
بودن یا نبودن برای چه؟

موفقیت هر سازمان در گرو تحقق اهداف و مأموریت‌های آن سازمان است. آمارها نشان می‌دهد که تصورات مردم از موفقیت سازمان‌های دینی در حد متوسط به بالاست. در صورتی که تدبیر و توجه لازم در این مرحله انجام نشود، تصور مردم از موفقیت سازمان کاهش خواهد یافت. در حال حاضر برخی از سازمان‌های دینی گرفتار پدیده "حفظ بقا" شده‌اند. به عبارت دیگر در برخی سازمان‌ها، "حفظ و بقای سازمان" مهم‌تر از "تحقق اهداف و مأموریت سازمان" شده است. لازم است سازمان‌های دینی توجه بیشتری به اهداف خود داشته باشند و از سوی دیگر اهداف خود را عینی‌تر و عملیاتی‌تر کنند تا تحقق اهداف هم برای مردم و هم برای سازمان

اعتماد به روحانیون (درصد)

دگرخواهی، وظیفه شناسی و پرهیزکاری روحانیون

عام گرایی روحانیون

